

Поліщук Геннадій Сергійович,
професор кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ РЕПРЕСІЇ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЕКОЛОГІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Відносини у галузі охорони довкілля потребують кримінально-правової охорони від найбільш небезпечних посягань даної категорії. Це зазначено зокрема у ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», що передбачає можливість притягнення осіб, винних у порушенні законодавства в цій сфері до кримінальної відповідальності [1].

Разом з тим, кримінально-правові механізми забезпечення екологічного правопорядку й охорони довкілля будуть ефективними лише за умов додержання науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь. Як справедливо зауважує В.К. Матвійчук, «не зважаючи на зміни в українському кримінальному законодавстві, що стосується охорони навколишнього природного середовища, проблема криміналізації (декриміналізації) діянь у цій сфері, як показує аналіз чинних норм кримінально – і адміністративно-правових норм та інших нормативних актів, узагальнення практики їх застосування, залишається досить актуальною» [2, с. 336].

Проблеми криміналізації суспільно небезпечних діянь протягом тривалого часу є предметом досліджень науковців у сфері кримінального права та кримінології. Так, розглядаючи криміналізацію як один з інститутів кримінально-правової політики, П.Л. Фріс визначає її як «процес виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними й, у випадку позитивної відповіді на ці питання, закріплення їх у законі як злочинів» [3, с. 20–21].

Одним з принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь є відносна поширеність діяння, що криміналізується. Зазначений принцип криміналізації відноситься до соціальних або соціально-психологічних, тобто таких, що забезпечують соціальну адекватність криміналізації, її припустимість з точки зору основних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану громадської думки.

Сутність відносної поширеності діяння, як принципу криміналізації, полягає у тому, що діяння, яке криміналізується, повинно бути, з одного боку, достатньо розповсюдженим, тобто проявляти деякі загальносоціальні закономірності, з іншого – не повинно бути надзвичайно широко поширеним [4, с. 218].

У випадку недотримання зазначеного принципу криміналізація з «запитом» підриває відразу три принципи кримінально-правової політики: принцип врахування (відповідності) кримінально-правової політики соціально-правовій психології – оскільки такий закон не сприймається як відповідний і доцільний; принцип економії кримінальної репресії – оскільки до відповідальності притягується невинувато велике число громадян, і принцип невідворотності відповідальності – оскільки частіше всього такий закон на практиці застосовуватися перестає.

Практичне застосування кримінально-правових норм, у тому числі й практична караність злочинів, що посягають на довкілля, у науковій літературі [5, с. 137] носить назву пеналізації, під якою розуміють процес визначення характеру караності суспільно небезпечних діянь, а також процес призначення кримінального покарання у судовій практиці.

Дослідження результатів застосування кримінально-правових норм екологічного характеру засвідчує не тільки високу латентність злочинів даної категорії, але й фактичну безкарність злочинців навіть за тими справами, що були розслідувані та передані до суду.

Аналіз кількості засуджених за вчинення злочинів даної категорії осіб та застосованих до них мір покарання (форма статистичної звітності № 6 Державної судової адміністрації України) свідчить, що склад засуджених за злочини проти довкілля практично повністю представлений або ж звільненими від покарання, або засудженими до штрафу. Інші види покарання, що передбачені санкціями кримінально-правових норм екологічного характеру, що встановлюють відповідальність за посягання на довкілля, практично не застосовуються.

Відтак, аналіз практики призначення покарання за злочини проти довкілля засвідчує ситуацію, коли органи кримінальної юстиції не застосовують передбачені законом санкції, тобто наявність правозастосовної депеналізації злочинів даної категорії.

Зазначена ситуація свідчить про певну надмірність у процесі криміналізації тих посягань на довкілля, що не становлять значної суспільної небезпеки, тобто перевантаженості кримінального закону заборонами, потреба в яких вже відпала або навіть ніколи не існувала. Стосовно соціальних наслідків такої надмірності В.А. Бачинін справедливо зауважує: «Практика застосування кримінально-правового механізму там, де цілком достатньо було цивільного, адміністративного, трудового права перетворила всю систему права в репресивну силу» [6, с. 440]. Відтак, необхідність кримінально-правової охорони довкілля існує лише у випадку, коли немає і не може бути правових норм, що б достатньо ефективно регулювали відповідні відносини методами інших галузей права.

На наш погляд, підвищенню запобіжного впливу правозастосовної діяльності у сфері охорони довкілля могла б сприяти, як це не парадоксально звучить, часткова декриміналізація екологічних

посягань, що не становлять великої суспільної небезпеки, і до яких суспільна думка ставиться більш поблажливо. Мова йде про некваліфіковані види браконьєрства, незаконної порубки лісу, що становлять близько 2/3 у структурі екологічної злочинності. Зважаючи на те, що у практиці призначення покарання за справами даної категорії домінуючим видом покарання залишається штраф, застосування за певну частину злочинів штрафу як заходу адміністративного стягнення (унаслідок декриміналізації частки екологічних посягань) мало б сприяти досягненню мети охорони довкілля, адже можна вважати аксіоматичним твердження, яке неодноразово висловлювалось в юридичній літературі про те, що сила утримуючої дії законодавства та дієвість притягнення до відповідальності значною мірою залежить не від суворості покарання, а від невідворотності відповідальності, що ґрунтується на юридичній практиці. Для дієвості запобіжного впливу адміністративних стягнення необхідно переглянути і розміри штрафів за вчинення екологічних правопорушень.

Одним із додаткових аргументів на користь запропонованого є й значно вища оперативність застосування адміністративного стягнення у порівнянні з кримінальним покаранням.

Отже, проведене автором дослідження практики застосування норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля, у контексті дотримання принципу економії кримінальної репресії дозволяє зробити припущення, що процес удосконалення даних норм, їх подальшої декриміналізації та депеналізації не буде обмежений.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 51 с.
2. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Матвійчук В. К. – К., 2008. – 511 с.
3. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : моногр. / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
4. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
5. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. – Владивосток, Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. – 268 с.
6. Бачинин В. А. Философия права и преступления / Бачинин В. А. – Х. : Фолио, 1999. – 607 с.